

HLA SA TEL

ZPRAVODAJ
MĚSTSKÉ
ČÁSTI
PRAHA 15

ČÍSLO
2023
ROČNÍK 29
NEPRODEJNÉ

9

WWW.PRAHA15.CZ

**SOUTĚŽTE
S HLASATELEM**
strana 5 a 23

DNY PRAHY 15
9.–19. 9. 2023

Hostivařské šlépěje 6

J. A. Janiš a sladká vůně medu

„To je ona, země zaslíbená, zvěře a ptáků plná, strdím oplývající!“ Poznáváte ta slova? Ale jistě, právě jimi přesvědčil praotec Čech své soukmenovce, aby se usadili v srdci dnešní Evropy. Tedy alespoň podle Aloise Jiráska. Ono „strdí“ je dnes poněkud zapomenuté slovo, vonící dávnou dobou, znamenalo med nebo přesněji plástek plnou medu, jeden ze symbolů hojnosti. Právě medem budou následující řádky oplývat a také tak trochu znít tichým včelím bzukotem.

Dnešní putování za zajímavými osobnostmi, které se nějak dotkly hostivařské minulosti, nás zavede za panem farářem Josefem Antonínem Janišem. Jeho podobizna se sice nedochovala, ale nejenže působil jako kněz v našem kostele Stětí svatého Jana Křtitele, ale právě tady také sepsal jedno z nejzásadnějších děl o životě a chovu včel. A to nejen na české, ale i světové úrovni.

Patronem včelařů je sv. Ambrož, zpravidla znázorňovaný se svým atributem – včelím úlem

„Jsouť, kteří praví, že by med byl pot nebe; jiní, že jest hvězd slina; jiní, že jest štáva povětří se čistícího. Víme jistě, že med z nebe po krůpějích padá, zvláště při východu denice, a když svítati počíná, kterýmž stromové listí pokropeno bývá, z čehož včely potravu berou, což jsem já také sám začastý spatřil,“ píše v Knihách hospodářských z konce 17. století jistý Křištof Fišer a označuje med za samotnou manu nebeskou. Jsou to slova sice poeticky krásná, ale naznačují, že vědomosti o včelách a medu nebyly u nás v té době zrovna na vysoké úrovni. Právě náš farář J. A. Janiš se o pár desetiletí později zasloužil o notné povznesení tohoto stavu. Trápilo ho

zejména, že mnoho včelích společenstev vinou neinformovanosti včelařů každoročně uhynie. Proto spisovatel v předmluvě své nejslavnější knihy dnes už poněkud těžkou, starobyle košatou češtinou, píše: „Ta samá každoroční nemalá ztráta na včelách a budoucí jich žádoucí vznik v zemi naší, zvláště ale nevyhasitelná láska k své vlasti, poněvadž všichni naši čeští dobře zběhlí včelařové tak dlouho mlčeli, takměř mne nutí, oné po zastání svého ouřadu mně zbejvalé hodiny k vypisování tohoto oučenlivého spravování včel vynaložiti a s touto mou knihou v českém i německém jazyku, však v jednostejném znění, najevo vyjítí; bych totižto všem všudy společně milým krajanům mým povinovanou službu prokázati mohl.“

Brtníci a včelníci

Získávání medu se u nás věnovali lidé od pradávna, zprvu pouze kořistnický výběráním jak opuštěných hnízd, tak aktivních včelích rojů. Až později začali se včelami také spolupracovat, část medu jim nechávat pro jejich vlastní potřebu, a dokonce se o ně starat, např. zazimováním či chráněním před predátory. Využívání včel máme doloženo i z počátků našeho státu, z éry prvních Přemyslovců. Důvody jsou prosté, už tehdy se z včelích výrobků platily desátky a daně.

Ve starých dobách se rozlišovaly dva druhy včelaření: lesní neboli brtní (brt se říkalo dutinám ve stromech), kdy se o roje a jejich produkty lidé starali v přirozeném lesním prostředí, kde si včely nejčastěji budovaly svá hnízda; a druhým bylo včelaření domácí, kdy záměrně stavěli úly nedaleko svých domů, anebo si za tím účelem duté kmeny přiváželi z lesa. Prvním se říkalo brtníci, druhým včelníci. Právo medařské chránil i Karel IV., rolníci kupříkladu museli včelařům postoupit místo pro úly na loukách a polích, zatímco lesníci jim zase ponechávali stromy či kmeny, kde se včely usídlily. Brzy vznikaly včelařské cechy a získaly také svého patrona sv. Ambrože. František Vohnout ve Včelařově čítance z počátku 20. století píše: „Náboženstvím křesťanským se v Čechách i včelaření značně rozšířilo, neboť se k bohoslužbám katolickým žádá světla svíce voskových a spotřeba vosku v době té byla pro více svátků také větší. Též mnohé pokuty cechům a dávky klášterům se voskem platily, a města některá desátek z vytěženého medu odváděla.“

Z medu, vosku a v neposlední řadě ze zkvašené alkoholické medoviny se tedy stal velmi významný obchodní artikl nejen jako pochutiny, ale také jako směnné suroviny, jež se vyvážela i do ciziny. Navíc nezapomeňme, že v té době byl v našich

krajích med jediným dostupným sladidlem. Zaujal zkrátka významné místo v našem domácím i zahraničním obchodu.

První kniha o včelách z Hostivaře

Vzhledem k propojení s křesťanskou (zejména katolickou) vírou není náhoda, že se chovu včel věnovalo právě velké množství farářů. Během staletí význam tohoto odvětví v různých obdobích upadal, ať už z důvodů politických (zejména za husitských válek nebo v době třicetileté války), ale také praktických – roli sladidla převzala cukrová třtina, medovinu vytlačilo pivo a víno, protestanské víry nevyžadovaly v kostelech voskové svíčky apod. Nicméně řemeslo nikdy nezaniklo a obliba medu také ne. Velkým propagátorem včelaření byl mimo jiné Jan Amos Komenský a toto voňavé řemeslné odvětví velmi podporovala svými patenty také císařovna Marie Terezie. Byly zakládány první včelařské školy (např. v Novém Kníně), cechy během staletí nahradily včelařské spolky a pochopitelně vznikaly i překlady cizojazyčných knih o včelách a jejich chovu. Bylo otázkou času, kdy někdo sepíše také původní českou literaturu.

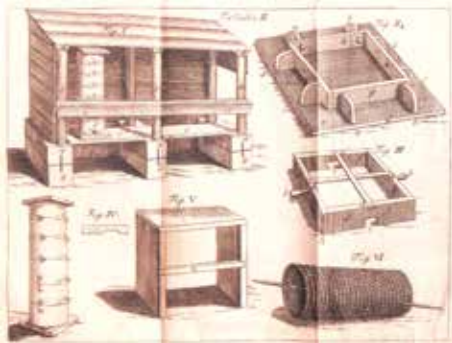
Janišovo stěžejní dílo o včelách vyšlo roku 1789 v češtině i němčině, předlohou titulní ilustrace je pravděpodobně Hostivař

A tady pro nás začíná být celá medonosná historie obzvláště zajímavá, protože vůbec první česká kniha o včelách vznikla roku 1789 v Hostivaři. Jejím autorem byl již zmíněný farář Josef Antonín Janiš a jmenovala se Aučenlivé spravování včel. Tedy abychom byli přesní, její plný titul byl poněkud obsáhlejší, pro dobovou atmosféru jej přepíšeme i starým pravopisem, byť se současné gramatice trochu vzpírá: „Jozefa Antonjna Janisse Faráře v Hostiwaři aučenliwé spravowanj Wčel pro obecného Kragana w Králowstwj Českém s dwěma mēdodckami, a potřebnými wyobrazenj, tež Kalendářem wčelným na každý mēsýc celého roku a poznamenánjm wssech

z většiny částky v včelařův obyčejných slow smyslných, neb přislow“. Na úvod své první knihy autor napsal věnování: „Všeobecnému dobrému – Vlasti své.“

Farář nadšeným včelařem

J. A. Janiš se narodil v Lanškrouně 6. února roku 1749, bezesporu byl velmi inteligentní, vlastněcky založený a nadaný, jako student vedle češtiny ovládal němčinu i latinu, prošel seminářem a po studiích jako katolický kněz postupně působil na několika farách (např. v rodném Lanškrouně), než jej životní cesta zavedla roku 1783 k nám do Hostivaře. Jsme tedy v dobách josefínských reforem, zrovna bylo otevřeno Nosticovo (Stavovské) divadlo, bratři Montgolfierové v Paříži uskutečnili první let balonem a kdesi daleko za oceánem právě skončila americká válka za nezávislost.

Ilustrační obrázky úlů z knihy *Aučenílivé spravování včel*

Tehdy ještě ryze zemědělská Hostivař nabízela ideální podmínky k tomu, aby se tady pan farář věnoval i hospodaření, zejména svému největšímu koníčku, jímž nebylo nic jiného než včelaření. Povznesl jej však mnohem výš nad obyčejné „hobby“, Janiš se o život včel zajímal do stále větší hloubky, četl o nich vše, co bylo z cizích zemí dostupné, byl v kontaktu s mnoha dalšími včelaři, s nimiž konzultoval postupy, a předně sám chování včel a život v úlech bedlivě pozoroval a své teorie si různými pokusy ověřoval. Brzy proto začal vymýšlet, jak úly vylepšit, a snažil se proniknout za zdánlivě nepropustnou clonu včelího chování a života. A protože byl v tomto směru neobyčejně úspěšný, začal své poznatky také sepisovat, jednak byl dopisujícím členem c. k. Vlastenecko-hospodářské společnosti v Praze, ale své objevy a názory se rozhodl vydat i ve zmíněné knižní podobě, a to nejen německy, jak se v té době prvotně nabízelo, ale také česky. Jak sám později v korespondenci napsal: „Bylo by mi velmi líto, kdyby mi drazí krajané, kteří mluví pouze česky, nemohli z tohoto mého německého poučení nic mít. A proto jsem je počesťil.“ Zajímavé je, že i když vedl korespondenci se společností v úřední němčině, vpisoval do textu u technických výrazů i jejich české ekvivalenty.

Světové prvenství

Janiš byl natolik pozorný a pečlivý, že v patnácti kapitolách na 284 stranách popsal věci, které natolik přesahovaly obecné povědomí, že jeho

dílo dokonce zůstávalo odbornou veřejností nějaký čas přehlíženo. Vysvětloval nesmyslnosti mnoha pověr, varoval před opakovanými chybami, navrhoval technická zlepšení úlů a vypracoval kalendář, kdy, co a jak dělat. Vůbec největším objevem jeho díla byla do té doby nikým neprokázaná partenogeneze neboli samobřeznost včel. Jednoduše řečeno popsal, že včelí matka dokáže naklást vajíčka, aniž by byla oplozena, a přesto se z nich vylíhnou včely-trubci (zatímco z oplozených vajíček se rodí dělnice nebo nové matky). Dokázal to pokusem, kdy do osiřelého úlu bez trubců vložil náhradní matku, která i přes nepřítomnost samců začala pokládat vajíčka, z nichž se posléze líhli pouze trubci. Janiš dále podrobně popsal, že v případě jsou i včely dělnice schopné zaktivovat své reprodukční schopnosti, stávají se z nich tzv. trubčice a začínou klást vajíčka – i z těch se však líhnou pouze trubci. I tato jeho – pokusy ověřená – teorie byla vědci přijata až o desítky let později a teprve zpětně doceněna.

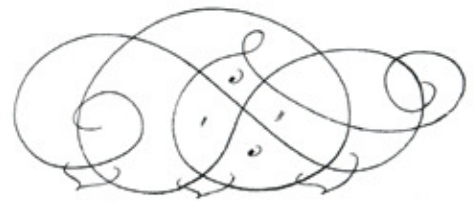
Pan farář přišel i s mnoha „zlepšováky“ v samotné konstrukci úlů, navrhoval například jejich sestavování z oddělitelných truhlíků, díky čemuž mohl vytvořit ideální úl na míru odpovídající velikosti konkrétního roje. Vždy také na prvním místě myslel na včely samotné, mimo jiné propagoval k jejich zkliďnění kouř z vysušených kobyliců, protožerazil teorii, že byliny dobyt看em strávené si ponechávají část své původní vůně, která pak včelám při pálení není tak nepříjemná jako dým z agresivnější směly nebo shnilého dřeva (jež se běžně používaly). Nápadů a postřehů měl ale mnoho: nabádal k řízenému „zavčelování“ krajiny, ke stěhování rojů podle roční doby, osiřelé úly doporučoval doplnit novou matkou, radil, jak správně úl zazimovat, jak škvíry v úlech vymazávat čerstvým hovězím lejmem, jak se zbavit parazitů a včelích nepřátel, zejména vos či sršňů, jak vypátrat včely-zlodějky a mnoho dalšího.

Požehnání včelám

Zprvu chladnějším přijetím první knihy se Janiš vůbec nenechal odradit a již následujícího roku vydal další v Hostivaři sepsané zásadní dílo, jímž byla Nová včelní kniha pro lid venkovský v c. k. zemích. Výše citovaný odborník František Vohnout ji roku 1909 bez nadsázky označuje za vůbec nejlepší odbornou knihu své doby, a to na území celé Evropy. Stejně jako první dílo sepsal autor i Novou včelní knihu jak česky, tak německy.

Josef Antonín Janiš v Hostivaři působil jako farář až do roku 1796. Později jej životní cesta a kněžské povinnosti zavedly na další místa, do Hněvčevsi a na odpočinek do Loučína, kde také 15. listopadu roku 1821 zemřel ve věku tehdy požehnaných 72 let. Co o jeho osobním životě víme? Vedle vzdělanosti a neobyčejné pilnosti, které z jeho práce vyplývají, o něm zjistíme velmi

*Joseph Ant. Janisch, farář v Hněvčevsi,
aribiskupský děkan a korespondující člen
přeslavné Společnosti v roce 1797*

Podpis a rukopis J. A. Janiše, ve kterém se píše: „Joseph Ant. Janisch, farář v Hněvčevsi, aribiskupský děkan a korespondující člen přeslavné Společnosti v roce 1797“

málo. Když Martina Hřebenáčová s Ivanem Černým procházeli jeho korespondenci s pražským spolkem, konstatovali: „Z dopisů vyplývá, že se jednalo o chytrého, vzdělaného, respektovaného, nezištného, obětavého a skromného člověka, který všecken čas, který mu zbyl po splnění úkolů v přidělené farnosti, věnoval svým farníkům a své zemi, velmi zchudlé v důsledku dlouhodobých válek, technologické zaostalosti, ale i dlouhodobě nepříznivého počasí.“ A dále dodávají: „Žil skromně a všecken svůj vyměřený čas zasvětil službě potřebným, kterým se snažil ze všech sil pomáhat vylepšovat životní podmínky.“

Ač je Janiš nejznámější pracemi o včelách, věnoval se mnoha hospodářským odvětvím, psal o hnojení, orání, setí a dalších zemědělských technikách, také o ovocnářství, pěstování neobyčejných či u nás dosud neznámých plodin, jejich zpracování nebo o chovu dobytka. Krátce před smrtí dokončil své poslední velké dílo: Poučení o setí, hledění a sklizení lnu i o připravování ho k předivu (1818). Za svoji činnost byl již roku 1791 (tedy stále jako hostivařský farář) jmenován osobním děkanem, což byl čestný titul udělovaný v tehdejší době významným klerikům. Jeho dílo, ač v mnohém již rozšířené, zůstává dodnes platné, což dokazuje i jemu věnovaná plzeňská konference, jež proběhla roku 2018 u příležitosti 230. výročí jeho největšího objevu, tedy partenogeneze včel.

V naší obci působil Josef Antonín Janiš třináct let. Hlavní pracovní činností mu tady byla péče o duše jeho oveček a jsme si jisti, že s pečlivostí jemu vlastní vykonával tuto činnost jistě velmi zodpovědně. Do historie se však zapsal právě svými ryze světskými objevy a publikacemi o životě a chovu včel. Ačkoliv on sám v nich spatřoval především další důkaz o Božím díle na tomto světě. A tak zakončeme i tento článek slovy z jeho první knihy: „Pán všeho stvoření, jehožto dobroty plná země jest, kteréhožto moudrosti a mocnosti i nejnepatrnější hmyzové nám svou nemotou zvěstují, ráčíž naše české včelství svou štedrou rukou dle libosti své požehnat.“